

Adrianna Szczechowicz

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0001-6598-2103

adrianna.szczechowicz@uwm.edu.pl

Wybrane zagadnienia materialnoprawnych przesłanek ubezwłasnowolnienia

Praktyka sądowa obfituje w liczne spory pojawiające się na tle przepisów materialnoprawnych oraz procesowych dotyczących ubezwłasnowolnienia. W tym aspekcie jest sporo interesujących wątków prawnych, które z pewnością wymagałyby osobnych, szczegółowych opracowań. W ramach niniejszych rozważań odnotowano istotne kontrowersje odnoszące się do przesłanek umożliwiających orzeczenie ubezwłasnowolnienia.

Ubezwłasnowolnienie całkowite

Stosownie do art. 13 § 1 Kodeksu cywilnego¹ (dalej: k.c.) osoba która ukończyła lat trzynaście, może być ubezwłasnowolniona całkowicie, jeżeli wskutek choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego rodzaju zaburzeń psychicznych, w szczególności pijaństwa lub narkomanii, nie jest w stanie kierować swym postępowaniem. Elwira Marszałkowska-Krześ wskazuje, że „ukończenie lat trzynastu przez daną osobę stanowi podstawową przesłankę ubezwłasnowolnienia całkowitego. Przed ukończeniem 13 roku życia ubezwłasnowolnienie jest niedopuszczalne, gdyż osoba ta i tak nie ma zdolności do czynności prawnych (art. 12 k.c.)”².

Ubezwłasnowolnienie może zostać orzeczone w przypadku, gdy dana osoba jest dotknięta chorobą psychiczną, niedorozwojem umysłowym albo innego rodzaju zaburzeniem psychicznym, w szczególności pijaństwem lub narkomanią. Przytoczone wyliczenie jest przykładowe³. Należy przy tym zwrócić uwa-

¹ Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1025 ze zm.

² E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie nieprocesowe w sprawach osobowych oraz rodzinnych*, Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii, seria 17, Wrocław 2012, s. 114.

³ Postanowienie Sądu Najwyższego z 7 maja 1970 r., sygn. I CR 176/70, Legalis nr 14560.

gę, że jest to przesłanka stricte medyczna, a zatem formy zachowań nieodpowiadające przyjętym w społeczeństwie kanonom obyczajowym i moralnym, jeśli nie wiążą się z przyczyną w postaci niedorozwoju umysłowego, choroby psychicznej bądź zaburzeń psychicznych, nie uzasadniają ubezwłasnowolnienia osoby, która takie zachowanie prezentuje⁴.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się, że zgodnie z art. 316 § 1 w zw. z art. 13 § 2 Kodeksu postępowania cywilnego⁵ (dalej: k.p.c.) sąd, wydając konstytutywne postanowienie o ubezwłasnowolnieniu, bierze za podstawę stan rzeczy istniejący w chwili zamknięcia rozprawy, a zatem okoliczność, że w bliżej nieokreślonej przyszłości musi nieuchronnie nastąpić pogorszenie się stanu zdrowia, nie uzasadnia orzeczenia całkowitego ubezwłasnowolnienia, gdy w aktualnej sytuacji ze względu na interes tej osoby i interes społeczny wystarczy ubezwłasnowolnienie częściowe⁶.

Kolejną obligatoryjną przesłanką umożliwiającą orzeczenie ubezwłasnowolnienia całkowitego jest niemożność pokierowania swym postępowaniem. W polskim orzecznictwie wyrażane jest zapatrywanie, że niemożność kierowania swym postępowaniem odnosi się do czynności prawnych, nie zaś innej aktywności, a zatem oznacza niemożność dokonywania świadomych i swobodnych czynności prawnych⁷. W orzecznictwie dominuje ujęcie szersze, które przez pojęcie niemożności nakazuje rozumieć brak świadomego kontaktu z otoczeniem oraz brak możliwości intelektualnej oceny swojej sytuacji, swojego zachowania i wywołanych nim następstw⁸. Zauważyć w tym miejscu należy, że niemożność kierowania sobą musi występować w chwili orzekania ubezwłasnowolnienia, a nie tylko potencjalnie – jako typowe spodziewane następstwo danej dysfunkcji⁹.

W judykaturze Sądu Najwyższego za ukształtowany należy uznać pogląd, że ubezwłasnowolnienie to forma pomocy państwa dla osób, które z powodu określonych zaburzeń nie są w stanie funkcjonować samodzielnie, jednakże ubezwłasnowolnienie ma służyć wyłącznie interesom tej osoby,

---

⁴ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 20 września 1994 r., sygn. I ACr 143/94, Legalis nr 33530.

⁵ Ustawa z 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1360 ze zm.

⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z 3 czerwca 1974 r., sygn. II CR 253/74, Legalis nr 18052.

⁷ Odmiennie S. Dmowski, aktualizacja R. Trzaskowski, który wskazał, że niemożność kierowania swym postępowaniem odnosi się nie tylko do sfery stosunków cywilnoprawnych, lecz także do stosunków regulowanych innymi gałęziami prawa, a nawet do sfery stosunków społecznych i gospodarczych nierulowanych przepisami prawnymi, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, (red.) J. Gudowski, Warszawa 2014, s. 108–109.

⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z 17 maja 2013 r., sygn. I CSK 122/13, LEX nr 1353039.

⁹ Postanowienie Sądu Najwyższego z 21 stycznia 1971 r., sygn. II CR 655/70, OSNCP 1971, nr 9, poz. 160.

a jego celem jest niesienie pomocy w załatwianiu spraw osobistych i majątkowych¹⁰.

W rezultacie uznać należy, że poza wskazanymi w ustawie przesłaniami, na gruncie orzecznictwa wskazano dodatkowo, że ubezwłasnowolnienie winno być celowe w danym przypadku i służyć wyłącznie interesom tej osoby¹¹. Bez wątplenia wypracowana na gruncie judykatury przesłanka jest niezmiernie istotna¹².

Nie sposób pominąć faktu, że ubezwłasnowolnienie, zwłaszcza całkowite, jest tak daleko idącą ingerencją w sferę praw i wolności człowieka, że stosowane winno być wyjątkowo, w wypadkach, gdy nie ma możliwości ochrony osoby chorej lub upośledzonej w inny sposób. Sąd Najwyższy wskazuje, że nie może za utrzymywaniem ubezwłasnowolnienia całkowitego przemawiać to, że dotychczasowa opiekunka nie jest w stanie wykonywać swoich względem pupilli obowiązków; podobnie za tym nie może przemawiać to, że jej rodzinna i osobista sytuacja wyklucza zamieszkiwanie z najbliższymi. W państwie o pewnym poziomie cywilizacyjnym, jakim jest Polska, musi wszak być możliwe zapewnienie osobie chorej dachu nad głową i wsparcia w życiu codziennym bez konieczności całkowitego odbierania jej możliwości decydowania o sobie¹³. Dodatkowo w postanowieniu z 18 kwietnia 2018 roku Sąd Najwyższy podkreślił, że „oprócz zatem stwierdzenia, że osoba, której dotyczy wnioski o ubezwłasnowolnienie cierpi na zaburzenia psychiczne powodujące, że nie może kierować swoim postępowaniem, potrzebne jest ustalenie i ocena, w jaki sposób ubezwłasnowolnienie ma służyć tej osobie, jakie działania potrzebne do realizacji jej interesów nie mogą zostać podjęte w istniejącym położeniu prawnym, czy obecny stan prawny zagraża w jakiś konkretny sposób jej dobru lub wpływa negatywnie na jej interesy i czy w wyniku ubezwłasnowolnienia uzyska lepszą ochronę swoich dóbr”¹⁴.

W pełni uzasadnione jest stanowisko – które należy utrzymać – że orzeczenie o ubezwłasnowolnieniu całkowitym powinno następować tylko wtedy,

¹⁰ Por. m.in. postanowienia Sądu Najwyższego z: 8 stycznia 1966 r., sygn. II CR 412/65, LEX nr 399; 27 października 1976 r., sygn. II CR 387/76, niepubl.; 29 grudnia 1983 r., sygn. I CR 377/83, LEX nr 8582; 20 grudnia 1966 r., sygn. II CR 434/66, niepubl.; 30 maja 1968 r., sygn. I CR 167/68, niepubl.; 7 sierpnia 1972 r., sygn. II CR 302/72, niepubl. i 30 stycznia 2015 r., sygn. III CSK 149/14, OSNC 2016, nr 2, poz. 23. Zob. także postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 11 września 2015 r., sygn. V ACa 109/15, Legalis nr 1522555.

¹¹ L. Ludwiczak, *Ubezwłasnowolnienie w polskim systemie prawnym. Aspekty materialnoprawne i formalnoprawne*, Warszawa 2012, s. 26–29.

¹² Tak też T. Sokołowski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz, Część ogólna*, t. 1, (red.) A. Kidyba, Warszawa 2009, s.72; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2011, s. 262; postanowienie Sądu Najwyższego z 8 stycznia 1966 r., sygn. II CR 412/65, Legalis nr 12541.

¹³ Wyrok Sądu Najwyższego z 18 grudnia 2017 r., sygn. I ACa 154/17, Legalis nr 1832133.

¹⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego z 18 kwietnia 2018, sygn. IV CSK 587/17, Legalis nr 1799147.

gdy ochrony interesu osoby fizycznej nie da się zapewnić w stopniu właściwym przy zastosowaniu innych normatywnych instytucji ochronnych, w tym instytucji ubezwłasnowolnienia częściowego (art. 16 k.c.) oraz kuratora dla osoby niepełnosprawnej (art. 183 Kodeks rodzinny i opiekuńczy¹⁵)¹⁶. Sądy przy rozpoznawaniu każdej sprawy, mając na względzie dobro osoby chorej, winny ustalić i ocenić, w jaki sposób ubezwłasnowolnienie ma służyć tej osobie, jakie działania potrzebne do realizacji jej interesów nie mogą zostać podjęte w istniejącym położeniu prawnym, czy obecny stan prawny zagraża w jakiś konkretny sposób jej dobru lub wpływa negatywnie na jej interesy i czy w wyniku ubezwłasnowolnienia uzyska lepszą ochronę swoich dóbr¹⁷.

Dotychczasowa praktyka stosowania tych przepisów wskazuje, że instytucja ubezwłasnowolnienia nie ma na celu ochrony osoby, której dobra są zagrożone ze strony osoby chorej. Zaburzenia psychiczne czy choroba psychiczna, sama przez się a bez spełnienia się dalszych przesłanek ustawy, nie uzasadnia ubezwłasnowolnienia. Jak wiadomo, wskazane w ustawie przesłanki winny być spełnione kumulatywnie. Ubezwłasnowolnienie zaś nie wywołuje tego skutku, że osoba chora musi być umieszczona w zakładzie dla psychicznie chorych, choćby jej pozostawanie na wolności groziło niebezpieczeństwem dla innej osoby¹⁸. Chodzi mianowicie o to, iż instytucja ubezwłasnowolnienia nie służy dobru wnoszącego o ubezwłasnowolnienie i rodziny tegoż wnoszącego¹⁹.

Warto w tym miejscu również przytoczyć niezmiennie interesujący i trafny pogląd Maksymiliana Pazdana, w którym wskazał on, że możliwy jest i pożądany kompromis. Z jednej strony należy przeciwstawić się próbom przenoszenia do ubezwłasnowolnienia całkowitego przesłanki ustawowej przewidzianej dla ubezwłasnowolnienia częściowego, tj. „potrzebna jest pomoc do prowadzenia jej spraw”, a z drugiej strony całkowita rezygnacja z kryterium celowości nie byłaby pożądana. Maksymilian Pazdan podkreśla przy tym, że należy przede wszystkim mieć na względzie potrzebę ochrony osoby, której ubezwłasnowolnienie ma dotyczyć. Jednakże, jak słusznie sygnalizuje, oprócz ochrony jej interesów majątkowych, równie ważnym jest kontekst społeczny, w którym osoba ta funkcjonuje²⁰.

¹⁵ Ustawa z 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, t.j. Dz.U. z 2017 r., poz. 682 ze zm.

¹⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z 6 września 2017 r., sygn. I CSK 331/17, Legalis nr 1682208.

¹⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z 18 kwietnia 2018 r., sygn. IV CSK 587/17, Legalis nr 1799147.

¹⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z 15 maja 1968 r., sygn. I CR 132/68, Legalis nr 13535.

¹⁹ Postanowienie Sądu Najwyższego z 29 grudnia 1983 r., sygn. I CR 377/83, Legalis nr 24026.

²⁰ M. Pazdan, [w:] *Kodeks cywilny*, t. 1, (red.) K. Pietrzykowski, Warszawa 2013, s. 79.

Ubezwłasnowolnienie częściowe

Przesłanki orzeczenia ubezwłasnowolnienia częściowego są analogiczne do tych, które uzasadniają ubezwłasnowolnienie całkowitego. Różnica polega na tym, że stan osoby, która ma być ubezwłasnowolniona częściowo nie uzasadnia ubezwłasnowolnienia całkowitego, lecz potrzebna jest pomoc do prowadzenia jej spraw. W odróżnieniu od ubezwłasnowolnienia całkowitego, skutkiem ubezwłasnowolnienia częściowego jest powstanie stanu ograniczonej zdolności do czynności prawnych. Przyczyną orzeczenia ubezwłasnowolnienia częściowego, podobnie jak w przypadku ubezwłasnowolnienia całkowitego, może być choroba psychiczna, niedorozwój umysłowy albo innego rodzaju zaburzenia psychiczne, w szczególności pijaństwo lub narkomania. O potrzebie całkowitego lub częściowego ubezwłasnowolnienia z powodu choroby psychicznej decyduje stan zdrowia osoby, która ma być ubezwłasnowolniona i jego wpływ na możliwość kierowania swym postępowaniem – istniejący w chwili orzekania. Okoliczność, że w bliżej nieokreślonej przyszłości musi nieuchronnie nastąpić pogorszenie się stanu zdrowia, nie uzasadnia orzeczenia całkowitego ubezwłasnowolnienia, gdy w aktualnej sytuacji ze względu na interes tej osoby i interes społeczny wystarczy ubezwłasnowolnienie częściowe²¹.

Należy zwrócić uwagę przede wszystkim na to, że dana osoba może być ubezwłasnowolniona częściowo, jeżeli układ jej stosunków prawnych jest tego rodzaju, że zachodzi potrzeba zawierania przez nią czynności prawnych rozporządzających lub zobowiązujących wymienionych w art. 17 k.c., a nieobjętych przepisem art. 20 k.c.²². Sąd Najwyższy wyraził zapatrywanie, że przy decydowaniu o tym, jaki sposób ubezwłasnowolnienia zastosować, należy mieć na uwadze nie tylko rodzaj i stopień nasilenia choroby, ale również i sytuację życiową osoby, o której ubezwłasnowolnienie chodzi, a w szczególności, skąd czerpie środki na swe utrzymanie, czy pracuje zarobkowo, jak sobie daje radę w zwykłych sprawach codziennego życia itp²³.

Uogólniając tę myśl, można stwierdzić, że osoba, wobec której miałyby być orzeczone ubezwłasnowolnienie częściowe, mimo wskazanych zaburzeń, winna zachować w pewnym stopniu możliwość kierowania swoim postępowaniem a jednocześnie jest jej potrzebna pomoc do prowadzenia jej spraw²⁴.

Pierwszą przesłanką rozróżniającą ubezwłasnowolnienie częściowe od ubezwłasnowolnienia całkowitego jest wiek. Ubezwłasnowolniona częściowo może być jedynie osoba, która osiągnęła pełnoletność. W literaturze trafnie

²¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z 3 czerwca 1974 r., sygn. II CR 253/74, LEX nr 7512.

²² Postanowienie Sądu Najwyższego z 9 października 1974 r., sygn. I CR 500/74, Legalis nr 18323.

²³ Postanowienie Sądu Najwyższego z 30 maja 1968 r., sygn. I CR 175/68, Legalis nr 13558.

²⁴ R. Strugała, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, (red.) E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2017, s. 43.

przyjmuje się, że orzeczenie ubezwłasnowolnienia, które skutkuje ograniczeniem zdolności do czynności prawnej, wobec małoletniego byłoby niecelowe²⁵.

Elwira Marszałkowska-Krześ słusznie podaje, że „ubezwłasnowolnienie to jest dopuszczalne tylko w odniesieniu do osób pełnoletnich, a więc tych, które ukończyły lat 18, i tych, które wprawdzie nie osiągnęły tego wieku, ale stały się pełnoletnie na skutek zawarcia małżeństwa (art. 10 k.c.)²⁶. Tylko wyjątkowo ustawodawca zezwala na zgłoszenie wniosku o ubezwłasnowolnienie częściowe osoby małoletniej na rok przed dojściem do pełnoletności w celu zapobieżenia czynnościom mogącym wyrządzić jej krzywdę (art. 545 § 3 k.p.c.)²⁷. Ubezwłasnowolnienie jednak może nastąpić dopiero po dojściu tej osoby do pełnoletności”²⁸.

Jak już wspomniano, ubezwłasnowolnienie częściowe można orzec jedynie wobec osoby, która może kierować swoim postępowaniem, ale potrzebna jest jej pomoc do prowadzenia jej spraw. Sąd Najwyższy wyraził zapatrywanie, że pojęcie „prowadzenia spraw” w świetle art. 16 k.c. obejmuje nie tylko podjęcie czynności prawnych, lecz także załatwianie czynności faktycznych dotyczących w szczególności po stronie osoby, w stosunku do której zgłoszono wniosek o ubezwłasnowolnienie troski o własną osobę, jak również wykonywania obowiązków społecznych²⁹. Jak słusznie podkreśla Anna Sylwestrzak, ustalenie znaczenia pojęcia spraw w rozumieniu art. 16 k.c. związane jest ściśle z zakresem kompetencji kuratora osoby ubezwłasnowolnionej częściowo, który wykonując swe zadania udziela tym samym pomocy choremu³⁰.

Wyrażony w powołanym postanowieniu pogląd Sądu Najwyższego spotkał się także z krytyką. Paweł Księżak wskazał, że stanowisko „prowadzenia spraw” w rozumieniu szerokim, obejmującym czynności prawne i faktyczne, sprawy zarówno majątkowe, jak i osobiste, należy uznać na nietrafne, gdyż „w konsekwencji prowadzi do wniosku, że możliwe jest ubezwłasnowolnienie osoby, która może uczestniczyć skutecznie w obrocie cywilnoprawnym, ale ma trudności z dokonywaniem czynności faktycznych (np. myciem się). Dla takiej osoby powinno się ustanowić kuratora z art. 183 k.c.³¹, nie zaś ubezwłasnowolniać ją”.³²

²⁵ Zob. E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2017, s. 594 i nast.

²⁶ Zob. szerzej E. Bieniek, *Legal consequences of emancipation by marriage*, „Studia Prawno-ustrojowe” 2012, nr 16, s. 17 i n.

²⁷ Ustawa z 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1360 ze zm.

²⁸ E. Marszałkowska-Krześ, op. cit., s. 114.

²⁹ Postanowienie Sądu Najwyższego z 14 maja 1973 r., sygn. I CR 207/73, Legalis nr 17128.

³⁰ A. Sylwestrzak, *Ubezwłasnowolnienie częściowe. Glosa do postanowienia SN 16 kwietnia 2010 r., IV CSK 470/09*, „Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa”, 2010, nr 3–4, s. 63 i n.

³¹ Zapewne literówka, gdyż chodzi o art. 183 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (dalej: k.r.o.).

³² P. Księżak, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna. Przepisy wprowadzające (art. 1–LXV PWKC) – Część ogólna, Własność i inne prawa rzeczowe (art. 1–352 KC)*, t. 1, (red.) K. Osajda, Warszawa 2013, s. 366–367.

Należy podzielić jednak ten, jak się wydaje, pragmatyczny nurt judykatury, bowiem aby sąd mógł orzec ubezwłasnowolnienie, muszą zostać kumulatywnie spełnione wszystkie przesłanki. Powyższa motywacja prezentowanego stanowiska, nie znajduje uzasadnienia w akcentowanej przez judykaturę konieczności rozważenia przez sąd czy ubezwłasnowolnienie danej osoby jest celowe i służy jej interesom. Trudno zatem uznać, że celowym i słusznym byłoby ograniczenie zdolności do czynności prawnej osobie tylko ze względu na niemożność wykonywania przez nią samodzielnie czynności faktycznych.

Jak wynika z powyższego, o trudnościach, na jakie sędzia obecnie natrafia przy rozstrzygnięciu tych sprawy, jest określenie, czy w danym przypadku ubezwłasnowolnienie będzie celowe oraz czy będzie służyć wyłącznie interesom tej osoby. Należy zwrócić uwagę przede wszystkim na to, że ubezwłasnowolnienie częściowe ma charakter fakultatywny, a sąd, uwzględniając całokształt sytuacji życiowej i rodzinnej osoby mającej ograniczoną zdolność do prowadzenia swoich zwykłych spraw, ocenia, czy ubezwłasnowolnienie częściowe jest celowe. Ponieważ ubezwłasnowolnienie częściowe stanowi poważną ingerencję w sferę dóbr osobistych jednostki, jego orzeczenie stanowić musi najlepsze, optymalne ukształtowanie sytuacji życiowej osoby. Pomimo zaistnienia przesłanek takiego ubezwłasnowolnienia sąd może nie ubezwłasnowolnić osoby chorej, jeżeli ubezwłasnowolnienie w większym stopniu osłabiłoby pozycję tej osoby, niż przyniosło jej pomoc. Niekiedy pozostawienie osobie chorej możliwości samodzielnego prowadzenia swoich spraw może być korzystniejsze od pomocy kuratora. Ubezwłasnowolnienie częściowe ma na celu ochronę interesu osobistego lub majątkowego osoby fizycznej oraz interesu jej otoczenia a nie interesów władz³³.

Nie sposób pominąć faktu, że w polskim prawie w ramach pomocy społecznej istnieje możliwość przyznania świadczenia niepieniężnego w postaci usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych³⁴. Usługi opiekuńcze obejmują pomoc w zaspokajaniu codziennych potrzeb życiowych, opiekę higieniczną, zaleconą przez lekarza pielęgnację oraz – w miarę możliwości – zapewnienie kontaktów z otoczeniem. Specjalistyczne usługi opiekuńcze są dostosowane do szczególnych potrzeb wynikających z rodzaju schorzenia lub niepełnosprawności, świadczone przez osoby ze specjalistycznym przygotowaniem zawodowym³⁵. Zatem może się okazać, że w konkretnej sprawie wystarczającym będzie przyznanie osobie świadczeń pomocy społecznej, nawet bez konieczności ustanowienia kuratora w oparciu o art. 183 k.r.o. Wobec powyż-

³³ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 14 lutego 2013 r., sygn. I ACa 17/13, Legalis nr 737736.

³⁴ Ustawa o pomocy społecznej z 12 marca 2004 r., Dz.U. z 2018 r. poz. 1508 ze zm.

³⁵ Zob. szerzej M. Szochner-Siemińska, *Placówki dzienne i całodobowe w systemie pomocy społecznej*, Warszawa 2018, s. 225 i n.; T. Krajewski, *Ustawa o pomocy społecznej. Interpretacje przepisów w oparciu o orzecznictwo*, Warszawa 2016, s. 83 i n.

szego, autorka nie podziela również zdania, iż dla osoby, która może uczestniczyć skutecznie w obrocie cywilnoprawnym, ale ma trudności z dokonywaniem czynności faktycznych (np. myciem się), powinno się ustanowić kuratora w oparciu o art. 183 k.r.o., bowiem w takim przypadku w pierwszej kolejności należy rozważyć zasadność przyznania tej osobie świadczeń niepieniężnych. Kurator ustanowiony na podstawie art. 183 k.r.o. może być upoważniony do udzielania pomocy osobie niepełnosprawnej w prowadzeniu wszelkich jej spraw albo spraw określonego rodzaju³⁶. Jak można sądzić, w ramach tej kurateli mieszczą się związane zarówno z zarządem majątkiem osoby niepełnosprawnej, jak i sprawy osobiste. W rezultacie zakres kurateli jest szerszy niż świadczeń pomocy społecznej, bowiem obejmuje czynności prawne, i faktyczne. Oczywiście wybór danego rozwiązania prawnego winien być oceniany indywidualnie na tle konkretnej sprawy.

Ponadto – jak wskazuje się w orzecznictwie – orzeczenie o ubezwłasnowolnieniu częściowym winno być poprzedzone ustaleniem, w prowadzeniu jakich konkretnie spraw potrzebna jest pomoc osobie cierpiącej na chorobę psychiczną lub inne zaburzenia psychiczne³⁷. Zatem sąd, badając zakres spraw, przy których pomocy potrzebuje dana osoba, mając na względzie przesłankę celowości, zobligowany jest do oceny, czy koniecznym jest orzeczenie ubezwłasnowolnienia częściowego, które powoduje najsilniejszy skutek, tj. ograniczenie zdolności do czynności prawnych³⁸. W tym kontekście zdaniem Moniki Tomaszewskiej, „*a contrario* brak elementu celowości przy jednoczesnym wystąpieniu przesłanek ustawowych stanowi podstawę do oddalenia wniosku”³⁹.

Podsumowanie

Reasumując, zdaniem autorki, pojęcie „prowadzenia spraw” w świetle art. 16 k.c. należy rozumieć szeroko. Obejmuje ono nie tylko podjęcie czynności prawnych, lecz także załatwianie czynności faktycznych. Jednakże konkretny katalog spraw, do których prowadzenia jest potrzebna pomoc, winien być poddany analizie w aspekcie celowości orzeczenia ubezwłasnowolnienia.

Jak wynika z powyższych rozważań, przesłanki orzeczenia ubezwłasnowolnienia zarówno całkowitego, jak i częściowego można podzielić na kodeksowe i pozakodeksowe – wypracowane na gruncie orzecznictwa. Z pewnością jednak

---

³⁶ Zob. szerzej A. Sylwestrzak, *Charakter prawny i kompetencje kuratora osoby ubezwłasnowolnionej częściowo*, „Przegląd Sądowy” 2011, nr 5, s. 45–57.

³⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z 16 kwietnia 2010 r., sygn. IV CSK 470/09, Legalis nr 223297.

³⁸ Zob. szerzej E. Lewandowska, *Effects of behavior of a person taking invalid legal action*, „Studia Prawnoustrojowe” 2016, nr 32, s. 153 i n.

³⁹ M. Tomaszewska, *Charakter prawny decyzji o ubezwłasnowolnieniu w sądowym stosowaniu prawa*, Toruń 2008, s. 59.

ustawodawca winien jednoznacznie uregulować niniejsze zagadnienie poprzez wskazanie wprost w ustawie o konieczności rozważenia przez sąd czy ubezwłasnowolnienie danej osoby jest celowe i służy jej interesom. Rozwiązanie to z pewnością przyczyniłoby się do wzmocnienia ochrony praw jednostki.

Zaznaczyć należy również, że wskazane przepisy nie odpowiadają wymaganiom wynikającym z art. 12 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych⁴⁰, zgodnie z którym państwa-strony potwierdzają, że osoby niepełnosprawne mają prawo do uznania ich za podmioty prawa oraz że osoby niepełnosprawne mają zdolność prawną, na zasadzie równości z innymi osobami, we wszystkich aspektach życia. Rzeczpospolita Polska zobowiązała się również do podjęcia odpowiednich środków w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym dostępu do wsparcia, którego mogą potrzebować przy korzystaniu ze zdolności prawnej.

Niestety, przepisy materialnoprawne oraz procesowe dotyczące ubezwłasnowolnienia nie zostały dostosowane do założeń Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych. Jak podkreślił Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały Sądu Najwyższego z 28 września 2016 roku⁴¹, „zważywszy, że zaawansowane prace legislacyjne prowadzone w Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego przy Ministrze Sprawiedliwości, mające na celu dostosowanie prawa polskiego do wymagań wymienionej Konwencji, m.in. przez wyeliminowanie instytucji ubezwłasnowolnienia i wprowadzenia »opieki nad pełnoletnim«, zostały przerwane, ciężar adaptacyjny postanowień Konwencji musi – tam gdzie to możliwe – spoczywać na judykaturze, a zwłaszcza judykaturze Sądu Najwyższego”. Pomimo że prace Komisji Kodyfikacyjnej zostały przerwane, to taki stan rzeczy nie zwalnia sądów z obowiązku postrzegania instytucji ubezwłasnowolnienia przez pryzmat założeń wyrażanych w Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych⁴².

Słusznie zatem w doktrynie podnosi się wniosek *de lege ferenda* o wyeliminowaniu instytucji ubezwłasnowolnienia i zastąpienie jej rozwiązaniami prawnymi zgodnymi z wymogami Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych w celu dostosowania prawa polskiego do jej założeń⁴³. Zauważyć, należy że ratyfikowanie Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych nie przyniosło w Polsce zmian w zakresie instytucji ubezwłasnowolnienia, która obowiązuje w brzmieniu z 1964 roku. Adaptacja polskich przepisów prawnych do założeń Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych należy do wyłącznej kompeten-

⁴⁰ Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku 13 grudnia 2006 r., ratyfikowana przez Polskę 25 października 2012 r., Dz.U. z 2012 r., poz. 1669; por. oświadczenie rządowe z 25 września 2012 r., Dz.U. z 2012 r., poz. 1170.

⁴¹ Sygn. III CZP 38/16, Legalis nr 1507248.

⁴² Postanowienie Sądu Najwyższego z 6 września 2017 r., sygn. I CSK 331/17, Legalis nr 1682208.

⁴³ Szerzej na ten temat zob. P. Księżak [w:] K. Osajda, *Komentarz Kodeksu Cywilny*, t. 1, 2016, s. 133 oraz R. Strugała, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, E. Gniewek, P. Machnikowski (red.)..., s. 20.

cji ustawodawcy. Zatem brak inicjatywy legislacyjnej w tym zakresie i pozostawienie judykaturze problemu niedostosowanych uregulowań jest niedopuszczalne w demokratycznym państwie prawa.

Wykaz literatury

- Bieniek E., *Legal consequences of emancipation by marriage*, „Studia Prawnoustrojowe” 2012, nr 16.
- Dmowski S., aktualizacja Trzaskowski R. [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, (red.) J. Gudowski, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.
- Gapska E., Studzińska J., *Postępowanie nieprocesowe*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017.
- Krajewski T., *Ustawa o pomocy społecznej. Interpretacje przepisów w oparciu o orzecznictwo*, C.H. Beck, Warszawa 2016.
- Księżak P. [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna. Przepisy wprowadzające (art. 1–LXV PWKC) – Część ogólna, Własność i inne prawa rzeczowe (art. 1–352 KC)*, t. 1, K. Osajda (red.), C.H. Beck, Warszawa 2013.
- Lewandowska E., *Effects of behavior of a person taking invalid legal action*, „Studia Prawnoustrojowe” 2016, nr 32.
- Ludwiczak L., *Ubezważnowolnienie w polskim systemie prawnym. Aspekty materialnoprawne i formalnoprawne*, LexisNexis, Warszawa 2012.
- Marszałkowska-Krześ E., *Postępowanie nieprocesowe w sprawach osobowych oraz rodzinnych*, Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii, seria 17, Wyd. UWr, Wrocław 2012.
- Pazdan M., [w:] *Kodeks cywilny*, t. 1, (red.) K. Pietrzykowski, C.H. Beck, Warszawa 2013.
- Radwański Z., Olejniczak A., *Prawo cywilne. Część ogólna*, C.H. Beck, Warszawa 2011.
- Sokołowski T., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz, Część ogólna*, t. 1, (red.) A. Kidyba, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
- Strugała R., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, (red.) E. Gniewek, P. Machnikowski, Wolters Kluwer, Warszawa 2017.
- Sylwestrzak A., *Charakter prawny i kompetencje kuratora osoby ubezwłasnowolnionej częściowo*, „Przegląd Sądowy” 2011, nr 5.
- Sylwestrzak A., *Ubezważnowolnienie częściowe. Glosa do postanowienia SN 16 kwietnia 2010 r., IV CSK 470/09*, „Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa” 2010, nr 3–4.
- Szochner-Siemieńska M., *Placówki dzienne i całodobowe w systemie pomocy społecznej*, C.H. Beck, Warszawa 2018.
- Tomaszewska M., *Charakter prawny decyzji o ubezwłasnowolnieniu w sądowym stosowaniu prawa*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2008.

Summary

Selected issues on legal grounds for legal incapacitation

Key words: civil law, mental illness, mental retardation, mental disorders, lack of legal capacity.

The institution of incapacitation constitutes a strong interference in the sphere of constitutional rights and freedoms of the individuals. Premises, the fulfillment of which makes it possible to declare a partial incapacitation have a different character. Considerations on the topic were taken both in judicature and in the literature. Against this background, there have been numerous disputes regarding the importance and use of the institution of incapacitation. We can divide the premises of both full and partial incapacitation rulings into codex and non-codex, which were developed on the basis of jurisprudence. The article presents the difficulties that judges currently face when resolving cases of legal incapacitation. An issue that raises significant doubts is the method and the obligation to determine whether a given legal incapacitation will be intentional and whether it will serve only the interests of that person. The legislator should clearly regulate this issue by indicating directly in the Act about the need to consider by the court whether the incapacitation of a given person is intentional and serves his interests.

